

ZAPOMENUTÁ HISTORIE ZDRAVOTNÍ POLICIE

THE HEALTH POLICE: A FORGOTTEN HISTORY

JAROSLAV KŘÍŽ

Státní zdravotní ústav

SOUHRN

V krátkém sdělení je vzpomenu „zdravotní policie“ v Československu v letech 1918–1939, dobová kritika jejího konceptu (1934) a připomenut Johan Peter Frank (1745–1821), autor významného díla o otázkách veřejného zdravotnictví a systému zdravotní policie.

Klíčová slova: zdravotní policie, J. P. Frank

SUMMARY

A short text remembering the "Health Police" of 1918–1939 in Czechoslovakia, with a contemporary critique of the concept (1934) and a reminder of Johan Peter Frank (1745–1821) the author of an important work concerning issues of public health and the Health Police system.

Key words: health police, J. P. Frank

Když po listopadové revoluci v r. 1989 hledaly svou novou identitu a uplatnění různé medicínské obory, neobešlo se to bez střetů. Hned z počátku narazila snaha hygieniků o orientaci na preventivní medicínu na odpor některých představitelů tehdejší reformy zdravotnictví, kteří pokládali preventivní medicínu za perspektivní směr zdravotnictví a chtěli si ho rezervovat pro klinické obory. Objevily se názory, že by hygienická služba naopak měla mít, více než dosud, charakter represivního orgánu a fungovat jako zdravotní policie. Pamětníků zdravotní policie už dnes mnoho není, připomeňme si proto něco z její historie.

V době první republiky patřila zdravotní policie z počátku obcím, ale zákonem č. 332 z 15. dubna 1920 byla převedena na stát (2). U okresních úřadů k tomu byl ustanoven potřebný personál, který se skládal z lékařů a pomocných zdravotních pracovníků: pomocnic při porodu, pečovateli o nemocné, sociálních pracovníků, dezinfektorů aj.

Úkolem zdravotní policie byl dozor nad veřejnými místy, dozor nad byty, stavbami, potravinami včetně masa, nad pitnou, užitkovou, stojací i tekoucí vodou a nad odstraňováním odpadků vč. splašků, zdravotní dozor nad školami, hostinci a veřejně přístupnými budovami, nad průmyslovými podniky, dělníky v průmyslu, u živnostníků i nad domácími dělníky, zdravotní dohled nad zbožím lékařským, jedy a látkami škodlivými zdraví, dohled k zamezení mastičkářství a neoprávněného lékařství a babictví. K úkolům také patřila první pomoc při náhlých onemocněních a úrazech, evidence a pomoc slepčům a jiným postiženým osobám, opatření proti nakažlivým chorobám a jiným rozšířeným („lido-

vým“) nemocem, dohled na soukromé léčebné ústavy a očistné lázně, ohledávání mrtvol, zdravotně policejní práce pohřební a hřbitovní, dohled nad dobytčími trhy a dozor nad pohodnictwím a mrchovišti. Státní lékař v rámci zdravotní policie očkoval proti neštovicím, léčil chudé, dozíral na tělesnou výchovu, na školní mládež, staral se o zdravotní výchovu a podílel se na etické výchově obyvatelstva.

Práva a povinnosti citovaný zákon nestanovil, odkazoval na platnost dosavadních předpisů nebo na vydání budoucích. Přemíra a rozsah úkolů a slabé personální obsazení asi předurčovaly zdravotní policii k malé účinnosti práce. Mezi kritiky zdravotní policie patřil prof. MUDr. Hynek Pelc (1895–1942) ze Státního zdravotního ústavu, který v roce 1934, v návrhu reformy veřejného zdravotnictví napsal: „Zdravotní policie chce provádět dozor nad obyvatelstvem a administrativními opatřeními chce vynutit zlepšení hygienickým podmíněk. To je směr zastaralý, který je zděděn z doby absolutistické doby státní, jak byl již koncem 18. století formulován Johanem Petrem Frankem“ (2).

Johan Peter Frank (1745–1821) je v Čechách málokdy citovaná osobnost historie hygieny. Proslavil se zejména obsáhlým osmisvazkovým dílem *System einer vollständigen medicinischen Polizei* (Systém všeobecné lékařské policie), ve kterém se pokusil prosadit své názory, že osvícený absolutistický vládce by se měl, v zájmu blaha státu, starat o pracovní potenciál svých poddaných neohrožovaný nemocemi a vysokou úmrtností. Zdravotní policie se měla starat jak lidi uchránit před škodlivými následky hromadného soužití a pomáhat „podporovat jejich tělesné blaho, aby co nejpozději podlehlí osudu,

kterému jsou předurčeni,“ zabývat se výstavbou bytů a měst, odstraňováním odpadních vod, znečištěným ovzduším a dokonce i vhodnou podobou a rolí lidové zábavy, dbát, aby rodiče plnili své povinnosti k dětem a lidé se oblékali zdravě, bez módních výstřelků. Frank v knize požaduje stejnou úctu ke svobodným matkám a nemanželským dětem jako k ostatním, aby se zamezilo utajeným potratům, odkládání a usmrcování novorozenců (1, 3). Mnohé návrhy znamenaly pokrok v otázkách veřejného zdravotnictví, např. že matky mají pokud možno samy kojít a kravské mléko pro kojence se nemá uchovávat v olověných nádobách. Jsou popsány jednotlivé faktory, které zdraví lidí ohrožují a panovník by měl, na základě doporučení svých lékařů, lidem zakázat to, co jejich zdraví poškozuje.

Dobový význam Frankova díla byl zejména v tom, že zdůvodnil důležitost státu při ochraně zdraví obyvatelstva a zásadní roli hygieny. Velkou cenu mělo i upozornění na preventivní aspekty medicíny a vedení každého člověka ke zdravému způsobu života. Některé názory, zejména dotýkající se eugeniky, jsou z dnešních hledisek nepřijatelné, stejně tak, jako přílišná důvěra v represii při zajišťování veřejného zdraví.

Kriticky se dotknul Frankova konceptu zdravotní policie už prof. Hynek Pelc v citovaném dokumentu o reformě zdravotnictví (2). Připomíná zde názor R.Virchowa (1821–1902), že „podstatného zlepšení

zdraví lidí musí se docílit tím, že občanstvo samo bude získáno k tomu, aby se staralo o udržení svého vlastního zdraví a orgány veřejné mají být k tomu, aby mezi obecnstvem budily zájem o věci zdravotní a usměrňovaly snahy obyvatelstva samého“. Pelc dodává, že „Sociálně zdravotní směr je současně směrem demokratickým, v protikladu k zastaralému směru zdravotně policejnímu“. Jako správní odchovanci postmoderní moudrosti k tomu dodejme, že oba přístupy k veřejnému zdraví mají něco do sebe a stačí jen najít mezi nimi vhodnou rovnováhu.

LITERATURA

1. Junas J. Průkopníci medicíny. 1. vyd. Praha: Avicenum; 1997.
2. Kříž J, Beranová R. Historie Státního zdravotního ústavu v Praze. Acta Hyg Epidemiol Microbiol. 2005;Zvl.číslo:6-167.
3. Schott H. Kronika medicíny. Praha: Fortuna Print; 1994.

Došlo do redakce: 6. 5. 2009

Přijato k tisku: 31. 8. 2009

Doc. MUDr. Jaroslav Kříž

E-mail: jarkriz@volny.cz